

ЧУДОМИР

ИВАН ХАДЖИЙСКИ

chitanka.info

Не помня кой ни запозна в София, но разбрах, че взаимно сме се интересували един от друг. То беше, когато замисляше „Бит и душевност на нашия народ“. Не много преди това той обиколи с едно старо колело цяла България, за да събира материали. Спомням си, че от тогавашната ни околия беше се отбивал в Павел баня при брат ми, тогава директор на прогимназията, ходил в с. Енина и уморен дойде у дома в Казанлък. Между другото Хаджийски имаше силно развито чувство за хумор и дали защото бяха на битови теми, четеше с интерес и моите фейлетони, които излизаха всяка седмица във в. „Зора“. Понеже договорът ни беше такъв, аз нямах възможност да ги преглеждам и поправам по-внимателно, пък си бях и небрежен в туй отношение (какъвто съм и сега), щом излезеше фейлетонът от печат, той го надраскваше с цифри, заградени в кръгчета върху ония места, където забелязваше грешка. След това изписваше с широкия си почерк цяла малка тетрадка, за да ми обяснява в какво се състои грешката, и ми изпращаше двете. По същия начин му отговарях и аз, като част от грешките признавах, а другата оспорвах. Иван беше отличен стилист и много държеше на езика. Един път ще ме похвали, друг път ще ме нареже здравата. Така например в една част от писмо с дата 17.I.1939 г. пише:

„Поздравявам те от сърце за последното ти парче — безукоризнено, съвършено от езикова страна. Те това е единство на език и тема. Словото се лее, излива образите гладко, с един замах, няма маниерничене, няма чуждици. Класическа простота, гладка, без възли в линията на изложението...“

В друга запазена страница от писмото от 21.12.1938 г. пише следното:

„Ти пишеш, аз чета. Ти знаеш и това, което не пишеш, и мислиш, че и аз го зная... Аз чета само това, което си написал, и разбирам само това, което може да се разбере от написаното... Та ти казвам, драги приятелю, и

ти си прав, и аз съм прав. Ако е за това, че писаното за тебе е вярно, прав си, ако е пък за това, че четенето от мене не е вярно, аз съм прав.

Ти си в кълбото и викаш на мене, който съм вън от него:

— Стените на кълбото са вдлъбнати. Как ти ги виждаш, мене не ме интересува, защото в кълбото аз като читател никога няма да вляза, и за да се разберам, ти трябва да кажеш:

— Стените са изпъкнали.

За автора всичко е ясно и той смята, че го е предал с писаното, защото чете между редовете, но читателят чете само редовете. Така че аз не исках да те унизя, а исках, както ти казах на улица «Витошка» и както ти пиша, да ти покажа как чета аз, какво ми говори написаното, какво събуждат в душата, в ума ми редовете. И ако ти пишеш за мене и ако смяташ, че представлявам читателят, да се стараеш да застанеш по тези въпроси, да се доближиш до гледището на читателя.

В това приближение е авторското величие. Прочие смело напред, защото можеш!“

В трети откъс от писмото от 17. I. 1939 г. са запазени следните мисли:

„... Съвършенството има степени. И най-лошата работа, правена от майстор, отразява майсторството му. Но не е все едно да четеш «Под игото» и «Нова земя», «Чичовци» и «Казаларската царица».

Съвършенството 85 до сто на сто остава, 15%, 10% — драскотини, които веднага не се забелязват, но дават шум, тъкмо този 10-15% шум аз се опитах да издиря бавно, с внимателно четене в твоя разказ. В случая, разбира се, че около брадавицата на Венера Милоска се дига шум, колкото за хумора на Лъжлив Съби, то е защото брадавицата е именно на Венера Милоска. Се разбрахме?“

Такива писма-тетрадки се бяха събрали доста, но пренасяне, преустройство, ровене на чужди ръце из папките ми — повечето от тях са изчезнали. Останали са само две и няколко отделни листа от другите.

Един ден между тия писма и приятелски спорове Хаджийски ми даде следния сюжет: „Стоян Змияра от гара Земен трепал се, трепал се с магарето да спечели, не можал. Почнал да купува билети от Държавната лотария, пак нямал късмет. От последния дял купил билет на късметя на магарето и спечелил...“ От това развих разказа „Приятели“, след отпечатването на който получих следната тетрадка-писмо:

Драги Чудомире, излизането на „Приятели“ за мене е голямо литературно събитие... За пръв път аз присъствувам на раждането на едно художествено произведение и надниквам в художествената работилница на един писател от класа... Аз съм удивен от процеса на овъплътяването от идеен скелет. Мнозина знаеха историята на Стоян Змияра от моя разказ, който намираха за живописен. Те също са удивени от онази художествена сила, която можа да превърне този „живописен“ разказ в бледа идея.

Много, много научих от този наглед незначителен случай.

II

Ти знаеш, че аз не обсъждам идейните позиции на твоите писания, щом те излизат във в. „Зора“, поради това аз се спирам само на стилните им особености. В това отношение „Приятели“ и „Търговийка“ са почти съвършени, въпреки ината ти да не се откажеш от тези изтъркани: „примерно казано“, „значи“, „да речем“, „такова едно“...

Уводът на „Приятели“ е една стилова знаменитост. Той трябва да отиде като пример в стилистиките за простота и изразителност. А авторовите (твоите) сентенции, които толкова хубаво и плътно прилепват към действията и фигурите, могат до една да бъдат цитирани навсякъде като хаплива мъдрост: „Навред кучетата все боси ходят и на сиромаша все му духа през гащите“, „С кротост и смирение само на хаджилък се не ходи“.

Тук много фино и майсторски си намерил средство да участвуваш в разказа, за да усилиш неговата живост: „шапката все е с дупка, ама и толкова ли да не е“, „за това пари не дават, а само сопи по гърба“.

Спирам се на тези пунктове, защото ти бе се увлякъл от идеята всеки ред да е описание на лице, вещь или действие, или диалог при абсолютно неучастие на автора. Както виждаш, в тези случаи авторът ни поднася художествени дефиниции в защита на малкото щастие на героите си, поговорки и от това разказът не само че не губи, но добива особена сила и изразителност. По тази линия могат много работи да се кажат, за да се даде не само явлението, но и мъдростта, на която навежда.

По тази линия, на малко философска ирония, имаш по-голяма свобода при подбиране на материала. От нещата вземаш най-изразителното, а останалото запълваш с художествена сентенция. Защото не винаги може материята да позволява такова идеално съчетание:

- 1) естественост;
- 2) и то в диалог;
- 3) с ирония;
- 4) идейната позиция на автора, както знаменитият край на „Търговийката“: „Какво да се прави? Търговийка бе, докторе, не е нещо престъпление! Търговийка таквоз — препитание на фамилията.“

iv

„Пройчо наду бурията.“ Най-после намери се образът, който да ни отърве от глупавото „ревна като...“

нещо подобно на „хукна Тропчо като луд?“ из село.

— Лудница за магарета?? Магарешка психопаталогия??

v

„Сиромах Тоньо Петакът и сивото му магаре Тропчо. Това е то. Два мъжкаря, два другаря. Друго няма!“

И не е нужно нищо повече, за да бъде толкова красиво и ясно. Мигар ще каже някой: Няма „сиромах като църковна мишка“ или: не е ясно. Да се обясни как тъй „два другаря“ и друго няма.

vi

Мигар чудният образ: „чак след три дена ще се прибере в къщи с клепнали уши“, има нужда да се продължи: като на еди-какво си, когато работата е ясна и преясна и без всякакво „като“.

Пиша ти за това „като“, защото като го видя някъде, просто ми се подига, макар че и то се използва на места умно: като брат, като поп.

vii

На тази тема достатъчно.

viii

Читалищно събрание. Миналата неделя има общото си годишно събрание. Селският барабан го обяви в 3 часа. В 3 часа в салона на училището беше само слугата до печката.

4.III.1939 г.

Иван Хаджийски

Критиките, които Хаджийски ми правеше — някога прекалено строги, други път прекалено хвалебствени, — ми помогнаха много, научиха ме на много неща, но моят начин на писане не се повлия

много от тях. Опитах се веднъж да построя писаното така, че всичко да е на място и по всички правила на нашата словесност, но не ми хареса. Излезе някак сухо, съчинено, измислено и почнах пак така, както си говори народът. Може изречението да е неправилно, може някъде да има повторение, но без да е дословно, е много по-близо до народния говор, отколкото начинът, който той препоръчваше.

Беше изминало доста време. Последната ни среща беше в градинката до банята, но в Ивана забелязах нещо, което силно ме смути. Той беше посърнал, разочарован и не му се говореше даже. Какво беше преживял или преживяваше, не можах да узная.

Не се мина много, и го изгубихме.

(Публикуван във в. „Литературен фронт“, XXIII, бр. 52 от 21. XII. 1967 г.)

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.